

Zo kan het ook

Generalisaties op basis van de literaire canon formuleren en onderzoeken

Auteur: Willemijn Zwart

Datum: donderdag 6 maart 2025

1. Wat is de taak waaraan leerlingen werken?

Leerlingen beschouwen een eerder behandeld samenhangend deel van de literaire canon om op basis daarvan algemene uitspraken over dit deel van de canon op basis van de besproken canonieke auteurs/teksten/stromingen te formuleren. Vervolgens stellen leerlingen op basis van deze generalisatie(s) een hypothese (veronderstelling) op en proberen zij deze hypothese te ontkrachten aan de hand van bronnen (primaire teksten) die deze generalisatie ontkrachten. Leerlingen delen hun bevindingen (bronnen en conclusies) in een afsluitend klassengesprek.

Als illustratief voorbeeld van deze werkwijze ('zo kan het ook') is uitgewerkt: auteurskenmerken van 17de-eeuwse canonieke auteurs Vondel, Hooft, Huygens en Bredero.

Centraal staat het combineren van eindterm 3, eindterm 13 en eindterm 19.

3	verwerft en verwerkt doelgericht informatie uit verschillende bronnen.
13	beoordeelt de overtuigingskracht van argumentatie.
19	toont inzicht in historische Nederlandstalige literatuur in zijn eigentijdse context en in relatie tot de hedendaagse literatuur en cultuur.

2. Wat heb je nodig?

Praktische zaken: Leerling-device met toegang tot dbnl.nl. Eventueel een door de docent gecureerde voorselectie van passende bronnen die een ander licht werpen op mogelijke generalisaties over het te behandelen samenhangende deel van de literaire canon.

Voorbeeld 17de-eeuwse canonieke auteurs: een bronnenboekje met tien teksten die niet passen bij het generieke beeld van 17de-eeuwse auteurs: teksten geschreven door vrouwen, door auteurs zonder klassieke scholing, zonder stevige positie in het literaire veld en door auteurs van buiten het gewest Holland.

Voorkennis leerlingen: De leerlingen hebben kennis genomen van een samenhangend deel van de literaire canon, bijvoorbeeld: literatuur uit het fin de siècle, na-oorlogse poëzie of de auteur Annie M.G. Schmidt.

Voorbeeld 17de-eeuwse canonieke auteurs: leerlingen hebben in de voorafgaande lessen kennis gemaakt met Vondel, Hooft, Huygens en Bredero, geleerd dat deze mannen in verschillende delen van het gewest Holland leefden, naast hun schrijven een maatschappelijke functie met aanzien hadden en binnen het literaire circuit poëzie en toneelteksten schreven. In de door hen geschreven teksten is aandacht besteed aan de klassieke vormtaal, de verwijzingen naar de klassieke oudheid en de aandacht voor geloof en actualiteit in een deel van de teksten.

Inhoudelijke voorbereiding docent: Zorg dat je je kennis van de volgende begrippen opgefrist hebt:

- Generalisatie (Ik zie een aantal witte zwanen, daaruit concludeer ik dat zwanen wit zijn.)
- Hypothese (“Alle zwanen zijn wit”)
- Bekrachten (Een waarneming van een witte zwaan bekrachtigt deze hypothese; maar kan deze nooit bewijzen. Er kan altijd een tegenvoorbeeld bestaan.)
- Ontkrachten (Ook wel: falsificeren. Een waarneming van een niet-witte zwaan, bijvoorbeeld een zwarte zwaan, ontkracht de hypothese. Hiermee is bewezen dat de hypothese niet klopt, want blijktbaar zijn niet alle zwanen wit.)

Maak jezelf via www.literatuurgeschiedenis.nl, de reeks *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur* of rechtstreeks via www.dbnl.nl vertrouwd met minder algemeen bekende aspecten van de behandelde periode, stroming of auteur, zodat je leerlingen kunt helpen in het formuleren van generalisaties die mogelijk ontkracht kunnen worden. Arrangeer hiervoor eventueel al een aantal geschikte bronnen, die idealiter vindbaar zijn op www.dbnl.nl.

Voorbeeld 17de-eeuwse canonieke auteurs: als bijlage bij deze Zo kan het ook is een bronnenboekje opgenomen met teksten van Jacob Cats (Zeeland), Anna Roemers Visscher (vrouw), Titia Brongersma (vrouw, Groningen, onderwerpkeuze: hunebed), Barbara Ogier (vrouw, actief binnen Rederijkerskamer, Vlaanderen), Anna Maria van Schuurman (vrouw, geleerd), Katharina Boudewijns (vrouw, Vlaanderen, katholiek), Tesselschade Roemers Visscher (vrouw, actief in literaire circuit).

3. Hoe pak je het aan?

Stap 1 (10 minuten)

Leerlingen frissen in groepjes hun voorkennis van een bepaald samenhangend deel van de canon op, bijvoorbeeld door het maken van een mindmap.

Stap 2 (10 minuten)

Leerlingen krijgen uitleg over de begrippen: generalisatie, hypothese, bekrachtiging en ontkrachting, aan de hand van het voorbeeld van de witte en zwarte zwanen.

Stap 3 (10 minuten)

Leerlingen stellen in groepjes een of meer generalisaties op over het besproken deel van de canon. Samen kiezen zij één generalisatie die ze nauwkeuriger willen onderzoeken. Hiervoor stellen zij een hypothese op. **Let op: dit is een cruciale fase in de les. Stuur indien nodig als docent bij door leerlingen met vragen bewust te maken van parallellen of rode draden in de tot dan toe besproken kenmerken van het deel van de canon.**

Stap 4 (45 minuten)

De leerlingen gaan op zoek naar bronnen die hun hypothese kunnen bekrachtigen of ontkrachten, op de website www.dbnl.nl. *Als deze website nieuw is voor leerlingen, is het nuttig klassikaal de zoekfunctie van deze website te bespreken, omdat deze iets minder toegankelijk is dan Google of AI-zoekfuncties.* Leerlingen vatten hun bevindingen samen op één overzichtelijke Powerpointsheet, waarin zij de overtuigingskracht van hun hypothese laten zien: blijft deze hypothese overeind, door bronnen die hun hypothese bekrachtigen? Of is/zijn er (een) tegenvoorbeeld(en) te vinden die deze hypothese ontkrachten?

Stap 5 (15 minuten)

Sluit de les af met een klassikale bespreking, waarbij uit elk groepje één leerling kort de PowerPointsheet presenteert. Bespreek vervolgens met de klas het risico van generieke uitspraken over literatuurgeschiedenis: een literaire canon nodigt uit tot generalisaties over bepaalde auteurs, stromingen of periodes, maar de werkelijkheid is vaak diverser en veelkleuriger.

4. Wat levert het op?

Leereffecten zijn

- De leerling leert eerder behandelde lesstof samenvatten, beschouwen en in een of meer generalisaties verwoorden (draagt bij aan het behalen van eindterm 3).
- De leerling ontwikkelt verschillende argumentatieve vaardigheden, zoals het denken in generalisaties, het opstellen van een hypothese en het bekrachtigen of ontkrachten van deze hypothese door eigen onderzoek (draagt bij aan het behalen van eindterm 13).
- De leerling ontwikkelt kritische, onderzoekende houding ten opzichte van de in de les aangeboden literaire canon (draagt bij aan het behalen van eindterm 19).

Concrete opbrengsten zijn

- Een mindmap over een eerder behandeld samenhangend deel van de canon (draagt bij aan het behalen van eindterm 3 en eindterm 19).

- Een of meer generalisaties op basis van deze mindmap (draagt bij aan het behalen van eindterm 3, eindterm 13 en eindterm 19).
- Een zelf opgestelde hypothese op basis van een (van deze) generalisatie(s) (draagt bij aan het behalen van eindterm 13 en eindterm 19).
- een PowerPointsheet waarin de overtuigingskracht van deze hypothese besproken wordt: zijn er enkel bronnen die deze hypothese bekrachtigen gevonden, of ook een of meer bronnen die ze hypothese ontkrachten? (draagt bij aan het behalen van eindterm 3, eindterm 13 en eindterm 19).

5. Waarom werkt het zo?

Doordat leerlingen in een gesimuleerde omgeving zelf ervaren hoe je op basis van kennis van een samenhangend deel van de canon generalisaties kunt formuleren, een hypothese hierover kunt opstellen en deze vervolgens kunt onderzoeken aan de hand van primair bronmateriaal, maken leerlingen zich het wetenschappelijk redeneren binnen het geesteswetenschappelijk domein eigen en ontdekken zij generieke uitspraken over literatuurgeschiedenis bevraagd, onderzocht en eventueel ontkracht kunnen worden. Hierbij zijn argumentatieve vaardigheden (eindterm 13) en leesvaardigheid van verschillende soorten bronnen (eindterm 3) noodzakelijk voor het uitbreiden van de literaire kennis over het desbetreffende samenhangende deel van de canon (eindterm 19).

Omdat leerlingen in een groepje proberen hun hypothese te toetsen (om deze te bekrachtigen of te ontkrachten) gaan ze samen aan de slag met bronteksten. Dit leidt tot interactie over de bronteksten in een motiverende context (namelijk: onderzoekend leren) met een duidelijk doel (namelijk: ontkrachten of bekrachtigen). Uit onderzoek weten we dat praten over het begrip van een tekst een positief effect heeft op de leesvaardigheid. (Pulles, 2023). Indien deze gesprekken ook gaan over literaire teksten, draagt dit tevens bij aan het literaire tekstbegrip van leerlingen. (Bakker, 2021)

Het presenteren van de eigen hypothese gekoppeld aan bronnen die deze hypothese biedt leerlingen een systematische aanpak. Uit onderzoek van Van Keulen en Bax (2021) blijkt dat een systematische aanpak leerlingen kan helpen om literaire teksten, eigen kennis, ideeën en inzichten en eventuele aangereikte kennisbronnen met elkaar te verbinden en zo te komen tot een interpretatie, nieuwe inzichten of een goed beargumenteerd oordeel over teksten. Hier draagt deze didactiek dus ook aan bij.

Door leerlingen na afloop van de eigen presentaties over de eigen hypothesen met elkaar klassikaal in gesprek te laten gaan over enkele meer generieke uitspraken over 17de-eeuwse literatuur, oefenen leerlingen systematisch redeneren over literairhistorische onderwerpen. Hierbij moeten leerlingen (taal)uitingen op een

gestructureerde manier interpreteren en verbinden met eigen en aangereikte kennis en eigen nieuwe inzichten ideeën. (Bax & Mantingh, 2019).

Dezelfde aanpak kan ook voor andere vakinhoud van het vak Nederlands gebruikt worden, bijvoorbeeld bij hypothesen als:

- "In expressionistische poëzie wordt altijd gebruik gemaakt van synesthesie."
- "Middeleeuwse teksten rijmen."
- "Het boekenweekgeschenk is altijd een novelle."
- "Het onderwerp van een nieuwsartikel staat altijd in de titel."
- "In een betoog lees je altijd eerst het standpunt en dan pas de argumenten hiervoor."
- "Iemand die niet rechtop staat tijdens een speech, komt niet overtuigend over."

6. Wat zijn de dragende principes?

- Literatuuronderwijs kan ook bijdragen aan eindtermen binnen domein A en domein B. Leerlingen uitdagen de als feit aangeboden theorie over een samenhangend onderdeel van de literaire canon zelf te onderzoeken vormt hiervoor een effectieve didactiek.
- Hierbij blijft kennis van literatuurgeschiedenis (eindterm 19) centraal staan, maar komen zowel leesvaardigheid en het gebruik van bronnen (eindterm 3) als argumentatieve vaardigheden in het wegen van de kracht van een argumentatie (eindterm 13) in samenhang aan bod.

7. Wil je meer weten?

Meer informatie over wetenschappelijk redeneren en het werken met hypothesen, ook in het geesteswetenschappelijk domein, is te vinden in *How to think about weird things*. (Schick, T. & L. Vaughn, 1995). Verder verwijst ik door naar de bronnenlijst, voor meer informatie en de aangehaalde onderzoeken en de bijlage 1, met een voorbeeld van gearrangeerde bronnen voor een bredere blik op de 17de-eeuwse Nederlandse literatuur.

8. Bronnenlijst

Bax, S., & Mantingh, E. (2019). Tjeempie! 'Wat zou er zijn met die moderne schrijvers?' Literatuurhistorisch redeneren met Liesje in Luiletterland. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 135(2), 100-127, via Jansen & Van Keulen (2023).

DBNL.nl. *Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse Letteren*. [Link](#).

Janssen, N. & R. van Keulen (2023). Redeneren en inzicht verwerven over literatuur. *Didactiek Nederlands*. Geraadpleegd op 25/1/2025 via <https://didactieknederlands.nl/handboek/2023/05/redeneren-en-inzichten-verwerven-over-literatuur/>.

Literatuurgeschiedenis.nl. [Link](#).

Pulles, M. (2023) "Dialogisch lezen in de klas (1): praten over het begrip van tekst." *Didactiek Nederlands*. Geraadpleegd op 25/1/25 via <https://didactieknederlands.nl/handboek/2023/10/dialogisch-lezen-in-de-klas-1-praten-over-begrip-van-tekst/>

Schick, T. & L. Vaughn (1995). *How to think about weird things*. Dubuque: Mc Graw Hill.

Keulen, R. van, & Bax, S. (2021). Literatuurhistorisch redeneren: hoe leerlingen met redeneerdidactiek literatuurhistorische inzichten kunnen verwerven. *Kunstzone, Tijdschrift voor Kunst en Cultuur in het onderwijs*, 4, 16-18. Via Jansen & Van Keulen (2023).